

ИСЛОМ ФИҚҲИДА ТАҚЛИД ВА ИЖТИҲОД МУАММОСИ: ЗАМОНАВИЙ МАЗҲАБСИЗЛИК КОНТЕКСТИДА

Qarshi tuman bosh imom-xatibi

B. Xolmurodov

Аннотация

Ислом ҳуқуқи (фиқҳ) тизимида тақлид ва ижтиҳод масаласи асрлар давомида муҳим муҳокама мавзуси бўлиб келган. Ушбу мақола тақлиднинг зарурлиги, ижтиҳоднинг қатъий шартлари ва замонавий даврда мазҳабсизлик (non-madhabism) орқали тақлидни рад этиш тенденциясининг шаклланиш сабабларини таҳлил қилади.

Тадқиқот шуни кўрсатадики, ижтиҳод даъвосининг ортиқча кучайиши, илмий билим етишмаслиги ва салфий оқимлар таъсири тақлидни «занжир» деб кўришга олиб келмоқда. Бу эса шариатни субъектив талқин қилиш, фикҳий ихтилофларнинг кучайиши ва уммат тафриқасига сабаб бўлмоқда. Мақола тақлиднинг фикҳий барқарорликни таъминлашдаги ролини таъкидлаб, таълим тизимида тақлид ва ижтиҳод муносабатини тўғри ўқитиш бўйича тавсиялар беради. Тадқиқот назарий характерга эга бўлиб, классик ва замонавий илмий манбаларга асосланади. У Ўзбекистон шароитида аҳли сунна ва жамоа мазҳаби (ҳанафийлик)ни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: тақлид, ижтиҳод, мазҳабсизлик, ислом фикҳи, салфий оқимлар, шариат талқини, фикҳий барқарорлик, уммат бирлиги.

Кириш

Ислом фикҳи Қуръон, Суннат, ижмоъ ва қиёсга асосланиб, тўртта сунний мазҳаб (ҳанафий, моликий, шофий, ханбалий) орқали ривожланган. Бу мазҳабларда тақлид (мужтаҳид фақеҳларнинг хулосаларига эргашиш) ва ижтиҳод (шаръий далиллардан мустақил ҳукм чиқариш) ўртасида мутаносиб муносабат ўрнатилган.

Замонавий даврда эса кўплаб мусулмонлар, айниқса ёшлар, «мен мазҳабга эргашмайман, тўғридан-тўғри Қуръон ва Суннатга амал қиламан» деган қарашни илгари суришмоқда. Бу қараш тақлидни рад этиш ва ҳар кимни ўзини «мужтаҳид» деб ҳисоблашга олиб келмоқда. Натезада, фикҳий ихтилофлар кучайиб, уммат бирлиги заифлашмоқда.

Ушбу мақоланинг мақсади – ислом фикҳида тақлид ва ижтиҳод муаммосини замонавий мазҳабсизлик контекстида илмий таҳлил қилиш, уларнинг сабаблари ва оқибатларини очиқ беришдир. Тадқиқотнинг

долзарблиги шундаки, бу масала шариатни тўғри тушуниш ва мусулмонлар бирлигини сақлаш билан бевосита боғлиқ.

Адабиётларни ўрганиш

Тақлид ва ижтиҳод масаласи классик ва замонавий адабиётларда кенг ёритилган. Шайх Абдулҳаким Мурод («Understanding the Four Madhhabs») тақлиднинг зарурлигини ва анти-мазҳабизмнинг хавфларини таҳлил қилади. Сайид Рамазон ал-Бутийнинг асарлари мазҳабсизликни шариатга энг катта таҳдид деб баҳолайди.

Яқин Институт (Yaqeen Institute) тадқиқотлари тақлиднинг фикҳий тизим барқарорлигини таъминлашини кўрсатади. Ўзбек манбаларида (islom.uz, iiaau.uz, hidoaya.uz) мазҳабсизлик «жалолат» ва «бидъат» сифатида танқид қилиниб, тақлиднинг аҳамияти таъкидланади.

Гарб тадқиқотчилари (Emad Hamdeh ва бошқалар) салфий оқимларнинг тақлидга қарши позициясини ва унинг ёшларга таъсирини ўрганган. Ушбу манбалар тадқиқотнинг назарий асосини ташкил этади.

Методология

Тадқиқот илмий-тарихий, қиёсий ва таҳлилий методларга асосланади. Манбалар сифатида классик фикҳ китоблари (усул ал-фикҳ), замонавий илмий мақолалар ва ўзбек илмий нашрлари ўрганилди. Қиёсий таҳлил орқали тақлид ва ижтиҳоднинг тарихий ривожини замонавий тенденциялар билан солиштирилди. Тадқиқот объективлик ва илмий этика принципларига риоя қилган ҳолда ўтказилди.

Натижалар: Тақлид ва ижтиҳод муаммосининг замонавий кўриниши Ижтиҳоднинг қатъий шартлари ва уларнинг бузилиши Ижтиҳод – бу юқори даражадаги илм талаб қиладиган масъулият. Усул ал-фикҳ олимлари мужтаҳид учун араб тилининг нозик жиҳатларини, ҳадис илмини, насх-насих қоидаларини, ижмоъ ва қиёсни чуқур билишни шарт қилиб қўйганлар. Замонавий кўпчилик эса бу шартларни билмасдан «Қуръон ва ҳадисга бевосита мурожаат қиламиз» дейди. Бу эса нотўғри талқинларга олиб келади.

Тақлидни рад этишнинг асосий сабаблари

Илмий етишмовчилик: Кўплаб ёшлар фикҳ илмини чуқур ўрганмасдан, интернет орқали топилган ҳадисларга таяниб, ўзлари ҳукм чиқаришга уринадилар.

Салфий оқимлар таъсири: Салфийлик тақлидни «бидъат» ва «қуллик» деб кўрсатиб, ҳар бир ҳадисни шахсан талқин қилишни тарғиб қилади. Бу оқимларнинг интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали тез тарқалиши муаммони кучайтирмакда.

Глобализация ва индивидуализм: Шахсий фикр маданияти ва «мен ўзим ўқиб, ўзим қарор қиламан» қараши тақлидни рад этишга олиб келмоқда.

Таълим тизимидаги камчиликлар: Замонавий таълимда мазҳаб фикҳи ва тақлиднинг аҳамияти етарлича ўргатилмайди.

Тақлиднинг фикҳий тизимдаги роли

Тақлид – бу оддий мусулмонлар учун шариатни тўғри амал қилишнинг энг хавфсиз йўли. У фикҳий барқарорликни таъминлайди ва ихтилофларни тартибга солади. Мазҳабларсиз ҳар ким ўз «ижтиҳоди» билан амал қилса, фикҳий хаос юзага келади. Тарихий мисоллар шуни кўрсатадики, тақлидни рад этган оқимлар кўпинча тафриқа ва ҳатто иртидодга олиб келган.

Хулосалар ва тавсиялар

Ислом фикҳида тақлид ва ижтиҳод муаммоси замонавий мазҳабсизлик орқали янгича кўриниш олмоқда. Ижтиҳод даъвосининг илмий асосдан маҳрум бўлиши ва тақлидни рад этиш шариатни нотўғри талқин қилиш ва уммат бирлигини бузиш хавфини туғдиради. Таълим тизимида тақлид ва ижтиҳоднинг тўғри муносабатини чуқур ўқитиш. Ёшлар орасида мазҳабларнинг раҳмат эканини илмий далиллар билан тушунтириш. Салфий ва анти-мазҳаб таъсирларига қарши илмий-маърифий кампаниялар ўтказиш.

Уламолар ролини кучайтириш ва фикҳий меросни замонавий усулларда тарғиб қилиш.

Келажакдаги тадқиқотлар тақлиднинг ижтимоий-сиёсий оқибатларини чуқурроқ ўрганиши мумкин. Ушбу иш аҳли сунна ва жамоа эътиқодини сақлаш ва кучайтиришга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Murad, Abdal Hakim. Understanding the Four Madhhabs: The Problem with Anti-Madhabism.
2. Buti, Said Ramadan al-. Non-Madhabism: The Greatest Bida Threatening the Islamic Shari‘a.
3. Yaqeen Institute. What is a Madhhab? Exploring the Role of Islamic Schools of Law.
4. Hamdeh, Emad. Qur’an and Sunna or the Madhhabs? A Salafi Polemic Against Islamic Legal Tradition.
5. Ўзбек манбалари: «Мазҳабсизлик ва унинг салбий оқибатлари» (ii.au.uz), «Тақлид» мақолалари (islom.uz, fiqh.uz).